

Zimní stadion jako laboratoř státního socialismu. Případ poúnorového československého ledního hokeje v moravskoslezském regionu

Magdalena Vlasáková

THE WINTER STADIUM AS A LABORATORY OF STATE SOCIALISM. THE CASE OF POST-FEBRUARY CZECHOSLOVAK ICE HOCKEY IN THE MORAVIA-SILESIA REGION

The study attempts to analyse sport and physical education as a social practise that may provide a view of Czechoslovak Stalinism from new perspectives other than repression and political demagoguery. It strived for the creation of a new social order that was intended to be better than what had come before. The study perceives the nature of Czechoslovak physical education and ice hockey after 1948 as an integral part of European physical education systems through which the modern state applies biopower claims.

KEYWORDS:

Physical education; ice hockey; Czechoslovakia; communist dictatorship

Lední hokej má a měl v českém a československém kontextu své nezastupitelné místo, definované nejen tradicí a úspěchy hokejových reprezentací.¹ Jeho atraktivita je dána dynamičností hry. Hokej je ztělesněním síly, soudružnosti, rychlosti a obětavosti. Hráči musí během krátké chvíle na hřišti podat nejlepší výkon individuální, ale i týmový. Za zmínku však stojí i další, na první pohled ne vždy zřejmé či již zapomenuté aspekty tohoto sportu.

Celospolečenská obliba i mezinárodní úspěchy konkrétně československého a následně českého hokejového týmu s sebou nesly i jisté politické konotace či dopady. Mezi roky 1948–1989 šlo samozřejmě zejména o politický proces s hráči národního týmu z roku 1950. Vykonstruovaný případ, ve kterém komunistická justice odsoudila za „velezradu a špionáž“ dvanáct lidí k velmi tvrdým trestům, patří k nejvýraznějším mementům doby. Explicitně se stal lední hokej součástí nejvyšší politiky také v březnu 1969 během mistrovství světa ve švédském Stockholmu, na němž československý hokejový tým porazil sovětskou sbornou. Výhra na ledě nesla i symboliku „výhry nad okupační armádou“.² V návaznosti na zničenou výlohu sovětské letecké

1 Od roku 1888 se v českých zemích začal hrát předchůdce ledního hokeje, jak jej známe dnes, tzv. bandy hokej. Roku 1908 se české prostředí seznámilo s takzvaným kanadským hokejem a následně byl založen Český svaz hokejový. Česká hokejová reprezentace již v roce 1911 dosáhla ve své premiéře na ME v Berlíně zlatého umístění. Českoslovenští reprezentanti mezi léty 1918–1992 získali celkem 46 medailí na mezinárodních šampionátech, Miloslav JENŠÍK, *Zlatá kniha ledního hokeje*, Praha 2011.

2 Jan KALOUS — František KOLÁŘ (edd.), *Sport v komunistickém Československu 1945–1989*, Praha 2015, s. 19.

společnosti Aeroflot na Václavském náměstí v Praze došlo k definitivnímu odstranění zbytků reformního komunistického programu z roku 1968.

Tématem předkládané studie však není rekapitulace přímých represivních opatření namířených od „mocných“ k „bezbranným“, ani popis nefunkčnosti českého stalinismu.³ Namísto toho se pokusím nahlédnout lední hokej a s ním spojenou tělovýchovu jako výrazné dobové fenomény. Cílem textu je na pozadí soudobé odborné literatury a regionální matérie poukázat na podoby, role a účely, jež byly lednímu hokeji různými individuálními i kolektivními aktéry připisovány. Zvolenou optikou proto nechci sledovat hokej jako hodnotově neutrální sportovní a tělovýchovnou aktivitu, ale jako významnou sociální praxi, jež může sdělit badateli mnohé o společenských a politických poměrech, preferencích či mocenských strategiích komunistické diktatury.

Současně se skrze fenomén ledního hokeje a politiky těla pokusím čtenáři přiblížit očekávání a nároky československé pounorové moci právě v takové podobě, která se ve své podstatě vlastně neliší od režimů kapitalistických či monarchistických. V těchto úvahách o zapojení ledního hokeje mezi strategie vládnutí se budu opírat zejména o výzkum francouzského sociologa, filozofa a historika Michela Foucaulta zabývajícího se povahou moderního státu a uplatňováním moci ve společnosti — v případě (každodenní a politické) organizace ledního hokeje po únoru 1948 totiž vlastně nešlo o nic menšího.

FOUCAULT A LEDNÍ HOKEJ

Foucaultovským východiskem k nahlédnutí péče o tělo a zdraví, s tím i tělovýchovy a sportu včetně ledního hokeje, je otázka biomoci nebo biopolitiky,⁴ jakožto produktivně chápané péče o kvalitu populace. Chápání biomoci počítá s rostoucí mírou mo-

3 Ostatně neúčelnost socialistického systému a zároveň jeho „totalnost“ tvoří jeden ze základních narativů polistopadové historiografie českých moderních dějin. Srov. Michal PULLMANN, *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*, Praha 2011; Pavel KOLÁŘ — Michal PULLMANN, *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*, Praha 2016; Václav KAŠKA, *Neukáznění a neangažovaní: Disciplinace členů Komunistické strany Československa v letech 1948–1952*, Praha 2014; Jaromír MRŇKA, *Svéhlavá periferie. Každodennost diktatury KSČ na příkladu Šumperska a Zábřežska v letech 1945–1960*, Praha 2015; Jakub ŠLOUF, *Spríznění měnou. Genealogie plzeňské revolvy 1. června 1953*, Praha 2016.

4 Kategorie biomoci představuje v posledních desetiletích často recipovaný koncept v chápání uplatňování moderní disciplinační moci ve společnosti, a to u zahraničních i tuzemských autorů. Tato podkapitola si nedělá nárok na vyčerpávající rozbor Foucaultových tezí, snaží se však prizmatem „dohlížecí a trestající moci“ nazírat na problematiku sledovanou v intencích tohoto textu, totiž normování a cvičení těl, organizování pohybových aktivit a sportování. Srov. Geneviève RAIL, *Sport and postmodern times*, Albany 1998; Tony BLACKSHAW — Tim CRABBE, *New perspectives on sport and 'deviance': consumption, performativity and social control*, New York 2004; Jayne CAUDWELL, *Sport, sexualities and queer/theory*, New York 2006. Z českých autorů uvedme například Petr ROUBAL, *Československé spartakiády*, Praha 2016.

dernizace společnosti, včetně státem garantovaného zdravotního a hygienického standardu.⁵ Foucaultovská moc přitom není pouze represivní ve smyslu utlačování či stigmatizace těl. V případě ledního hokeje si tudíž nenechme zastínit perspektivu výlučně odsouzenými hráči v uranových dolech. Celospolečensky propletená mocenská síť⁶ může totiž stimulovat, což je zprostředkováno normalizačním charakterem moci. I tento aspekt je pro poúnorový hokej charakteristický.

Biomoc nepůsobí explicitně, nýbrž je halena do hávu vědy,⁷ jak ostatně dále potvrdí konkrétní aspekty organizace ledního hokeje po únoru 1948. Důmyslnější disciplinace těl se pod rouškou „normalizace“, různých vzdělávacích technik a vědeckých opodstatnění jeví jako rafinovanější, ve smyslu skrytějšího zkázňování.⁸ V souvislosti s mocenským vlivem vědy a vědění, kterým Foucault současnou společnost charakterizuje, jsme svědky uplatňování vědeckého diskurzu,⁹ v našem případě třeba medicínského. Realizaci takto chápané moci, coby dítěte modernity, osvícenství a industrializace, můžeme přitom sledovat již od 17. století, kdy se začíná uplatňovat starší podoba mocenské technologie biomoci.

Z hlediska ledního hokeje je třeba nespouštět ze zřetele, že biopolitika cílí na celou společnost ocitající se pod zdravotním dozorem a kontrolou. Ve jménu státu, národa, skupiny, třídy jsou chráněna těla občanů před patologickými vlivy. Tak se i těla hokejistů stala objektem regulačních, tedy v důsledku manipulativních tendencí vědeckého zájmu či aplikace poznání.¹⁰ S výše zmíněným konečně souvisí i Foucaultův koncept governmentality. I jeho prostřednictvím nahlížím fenomén tělovýchovy a sportu jako jednu z technologií vládnutí. Jedná se o systém státem zaváděných technik myšlení, chování a praktik, které jsou na jedince uvaleny, ale následně se s těmito

5 Michel FOUCAULT — Michel SENELLART — François EWALD — Alessandro FONTANA, *Zrození biopolitiky: kurz na Collège de France (1978–1979)*, Brno 2009.

6 Michel FOUCAULT, *Myšlení vnějšku*, Praha 2003, s. 224–225.

7 Foucault nahlíží na vztah moci a vědění jako na spojené nádoby. Dříve totiž, než moc působí, tak moc/vědění vytváří realitu. Obdobně tak produkuje pravdu dříve, než ideologizuje či maskuje. V normě se vědění/moc odvolává na výsledky vědeckých disciplín, a tím mění lidské životy. Expertní vědění/pravda je tedy závislá na instanci, která ji produkuje. Foucault vyvozuje, že věda je jen sférou moci. Autorovy teze můžeme uplatnit i při nazírání moci/vědění pro prostředí výchovné. Srov. Michel FOUCAULT, *Dějiny sexuality I, Vůle k vědění*, Praha 1999.

8 Geneviève RAIL — Jean HARVEY, *Body at Work: Michel Foucault and the Sociology of Sport*, *Sociology of Sport Journal* 12, 1995, s. 164–179.

9 Samotný pojem *diskurz* prodělal u autora vývoj — v jeho nejnovějším chápání definuje Foucault diskurz jako specifický způsob rozumění světu, způsob jakým se o něčem mluví. Vlastnosti diskurzu jsou závislé na společenském, kulturním a historickém kontextu a spolu s ním se také proměňují. V každé společnosti je produkce diskurzů kontrolována, vybírána, organizována podle určitých pravidel a procesů (zákaz, odmítání, mlčení). Foucaultovi jde o zjišťování těchto pravidel a zvyklostí regulujících vznik textů/promluv v určité době. Jan MATONOHA, *Psaní vně logocentrismu, diskurz, gender, text*, Praha 2009.

10 Hubert L. DREYFUS — Paul RABINOW — Michel FOUCAULT, *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, Praha 2010, s. 212–214.

„vládními strategiemi“ ztotožňuje a bere je takřkajíc za své. Jedinec tak není zanedbatelnou součástí ovládané masy, nýbrž sám se na tomto vládnutí podílí.

NEVINNÉ POHYBY?

James Riordan upozorňuje, že sport byl spjatý se státní politikou, orientací na co možná nejlepší výkon jedince v soutěži s ostatními. Tělesná výchova inspirovaná učením Jahna v Německu, Nachtegalla v Dánsku, Linga ve Švédsku, Lesgafta v Rusku či Tyrše v českých zemích představovala komplexní prostředek budování národní identity, v němž je snadné identifikovat kromě jiného složku pedagogickou, politickou i vojenskou. Organizace tělesné výchovy kalkulovala se zahrnutím mužů i žen, šlechty i poddaných, majitelů továren i jejich dělníků. Počítala s jednotným národním tělem a efektivitou jeho pohybů.¹¹

Důraz na účinné zapojování tělovýchovných praktik do každodenních životů občanů se stal trendem v mnohých evropských státech od počátku 20. století. Původně německé tělo-cvičné představy se kombinovaly se zájmy o lidskou fyziologii a formovaly pojetí tělovýchovy v Dánsku, Švédsku, českých zemích, Francii, Anglii i Rusku.¹² Jedním z rysů tělesné výchovy byl rostoucí význam každodenní hygieny, pobytu na čerstvém vzduchu a slunci, stejně jako snaha o komplexnost ve stravě a vhodnost v odívání, posilující patriotismus či zodpovědné sexuální chování.¹³

Kdy a kde vlastně hledat počátky moderní politicky angažované tělovýchovy? Zrod moderního chápání lidského těla předpokládalo naplnění Rousseauovy teorie společenské smlouvy, podle níž se celá společnost lidí musí podřizovat kolektivem formulovaným zákonům.¹⁴ Dozor nad těmito těly byl dán, dle Rousseauovy smlouvy, do rukou státu a státních orgánů, v jejichž pravomoci bylo vymáhání poslušnosti a oddanosti. Přestože teoretické podněty pro zrod moderního tělocvičení přicházely zejména z francouzského prostředí, prakticky se začalo realizovat v německých zemích (viz otec moderního gymnastického systému GutsMuths), kde prolínání obecných vývojových trendů s konkrétním vlastním sociálně politickým vývojem zapříčinilo, že právě zde koncem 18. a počátkem 19. století dozrály podmínky pro vznik specifické formy tělesné kultury.¹⁵

11 James RIORDAN — Arnold KRÜGER, *European cultures of sport: examining the nations and regions*. Bristol 2003, s. 1–3.

12 Podle Susan Grant je terminologický rozdíl mezi sportem a tělesnou výchovou zvláště názorný v ruském a posléze sovětském prostředí, kde se vžil pro tělovýchovu speciální pojem fyzkultura. Toto, v pojetí Grant ideové kultivování těla je chápáno v širším slova smyslu a zahrnuje spektrum oblastí od hygieny, zdraví, obranyschopnosti, práce schopnosti, trávení volného času, vzdělávání až po obecnou kulturní osvětu populace. Susan GRANT, *Physical culture and sport in Soviet society: propaganda, acculturation, and transformation in the 1920s and 1930s*, New York 2013, s. 15.

13 J. RIORDAN — A. KRÜGER, *European cultures*, s. 5–10.

14 Jean-Jacques ROUSSEAU, *O společenské smlouvě, neboli O zásadách státního práva*, Dobrá Voda 2002.

15 Claire NOLTE, *The Sokol in the Czech lands to 1914: training for the nation*, Hampshire 2002, s. 5–7.

Pro české prostředí je stěžejní v organizaci a obsahovém naplňování moderní tělovýchovy Sokol¹⁶ založený v roce 1862. Tyršovy aktivity ale nebyly omezeny jen na gymnastiku, vykazovaly obecné hodnotové vlastenecké postoje. Tělovýchova a všeobecně fyzická kultura pro něj nepředstavovaly pouze jednotlivé cviky a pohybové sestavy. I sokolské cvičení bylo naplněno identitotvorným přesahem, jenž vycházel z programu českého národního hnutí.¹⁷ Tyršem zformulovaný program byl ideově ovlivněn *turnery*, kteří cenili cvičení nejen jako zdraví prospěšnou aktivitu, ale především vyzdvihovali odolnost těl podstatnou z pohledu národa jako celku. Stejně jako turner Jahn se i Tyrš snažil zasadit formovaný tělovýchovný koncept do minulosti sloužící jako jeho ideová legitimizační podpora. Český národ měl dle Tyrše myslet vlastenecky a všestranně.¹⁸ Smyslem bylo zajistit jednotné a silné všenárodní tělo mající v rámci českých zemí, ale i Evropy své nezastupitelné postavení.¹⁹

Politika, výchova i estetika těla byly trvale přítomny u GutsMuthse, turnerů i českých sokolů. Požadavek fyzické zdatnosti včetně tělesné produktivity a zdraví byl zkrátka aspektem charakteristickým pro moderní společnosti. V jednom korpusu tělovýchovných trendů a tendencí tak vedle českého sokolství bude nakonec i nacistická rasová a tělovýchovná politika či sovětská fyskultura.²⁰

SOCIALISTICKÁ TĚLOVÝCHOVA A LEDNÍ HOKEJ

Socialistická tělovýchova si nárokovala *soma* i *psyché* jedince. Lední hokej byl kvůli týmové povaze pro režim atraktivním a logickým objektem zájmu, jak potvrzuje hned první číslo časopisu *Lední sporty*: „Zajištěním široké masové základny hokejových soutěží, zavedením všestranné celoroční plánované přípravy v oddíle ledního hokeje ve škole, v závodě, na vesnici podle norem odznaku zdatnosti a výkonnostních tříd, využitím všech dalších možností podle vzoru sovětské tělovýchovy vytváříme slibné perspektivy našeho hokeje.“²¹ Co vše lze tušit za citovanými slovy odhalujícími kom-

16 Další významné tělovýchovné spolky (Orel, Dělnické tělovýchovné jednoty, Federace dělnických tělovýchovných jednot, Arbeiter Turn und Sportverband, Německý turnerský svaz) nejsou vzhledem k možnému rozsahu této studie zmíněny.

17 C. NOLTE, *The Sokol*, s. 21–25.

18 Věra OLIVOVÁ, *Lidé a hry: historická geneze sportu*, Praha 1979, s. 508.

19 „Tu ovšem třeba, aby každý jednotlivec našel prostředky, jimiž by pracovní síly své rozvinul a v tom spočívá důležitost tělocviku, jakožto prostředku takového, pro hospodářství národní velevýznamného. To přeci nepopíratelno, že národ z lidí silných a zdravých více práce vykoná, než národ slabochů a mrzáků, kteří jednak v plné síle věku mladého daleko za oněmi zůstávají, jinak též předčasně stárnou, mnohem dříve stávají se ku práci neschopnými, nehledě ani ku zvýšené úmrtnosti jejich.“ Rádce sokolský, Praha 1897, s. 11.

20 „Jedním z důvodů, proč jsou pro nás tak záhadné [fašismus a stalinismus jako „choroby moci“, pozn. autorky], je, že navzdory své historické jedinečnosti nejsou nijak původní. Používaly a zdokonalovaly mechanismy, které byly ve většině ostatních společností již přítomné. A více než to: navzdory svému šílenství používaly do značné míry ideje a prostředky naší politické racionality.“ M. FOUCAULT, *Myšlení vnějšku*, s. 197.

21 *Lední sporty* 1, 1949, č. 1, s. 2.

plexní význam ledního hokeje? Proč ta masová základna, celoroční plán přípravy, hokej ve (všudypřítomné) škole či na venkově?

Protože tento sport byl ideálním výchovným prostředkem, v němž nakonec nešlo o příslovečné branky a body. Ty se staly v níže popsanych představách jen v podstatě nutným doplňkem. Kýženým se stalo například očekávané podřízení hráče kolektivně platné taktice, tedy — v dobovém pojetí akcentujícím étos práce — v podstatě plánu práce. Zaměřit se na odstranění nedostatků bylo velkým úkolem oddílových trenérů, kteří odpovídali za růst výkonnosti mužstva i za jeho úspěchy.²² Jednotliví hráči se měli učit být schopnou, integrovanou a úspěšnou komponentou perfektně fungujících skupin, tedy pracovních kolektivů.

Přímou úměrnost mezi tělovýchovou a práceschopností populace potvrzuje i sdělení dobových textů. Velmi pozitivně oceňoval propojení tělovýchovy a pracovní produktivity například Martin Strnad. V rámci hodnocení úrovně ledního hokeje v Brně v roce 1951, alespoň v rovině proklamací, potvrdil vlastně akceptování mimosportovních aspektů ledního hokeje v samotné praxi: „Vedoucí a instruktoři odboru ledního hockeye kraje Brno dívají se na sport jako na prostředek masové výchovy a snaží se ve sportovním odvětví ledního hockeye uskutečňovati ty důležité principy, jež se uplatňují v socialistickém budování. Vlastnosti získané ve sportu se snaží přenéstí ihned na pracoviště, takže zde *sport zcela záměrně vede k zvyšování pracovní produktivity* a pěstování takových sociálních vztahů a vlastností, které socialistická společnost potřebuje [zvýraznila autorka].“²³

Ke znásobení pracovní produktivity chtěl režim využít i popularizačních metod. Jednou z nich se staly rozličné sportovní závazky, soutěže a hry, v jejichž rámci měli sportovci šanci vychutnat si oblíbený sport, současně tím i podporovali vlastní zdraví, tedy (opět) zdatnost, jež se měla pozitivně otisknout i v pracovních výkonech. Tak rok 1951 vnesl do tělovýchovného prostředí v Československu soutěž s názvem „Zrcadlo uvědomění“, vyhlášenou Českou obcí sokolskou. Podstatou bylo povinné poměrování sil reprezentačních mužstev osmi hlavních sportů (mezi ně patřil i lední hokej) se záměrem ukázat tyto reprezentanty jako „sportovce nového typu“. Pravidla přímo uváděla, že každý cvičící může pro svoje družstvo získat až 59 bodů, přičemž podmínky, za kterých měl šanci body nasbírat, se přímo dotýkaly navyšování pracovních výkonů. Například nejvíce bodů (20) bylo možné dosáhnout, pokud byl reprezentant „úderníkem na svém pracovišti“, dalších 15 bodů mohl obdržet reprezentant, který se honosí titulem „vzorný pracovník“, „vzorný voják“ či „vzorný student“. Nositelé Fučíkova či Jilemnického odznaku mohli pro tým nabrat až 12 bodů.²⁴ Mezi možné bodované prerokvizity patřilo získání Tyršova odznaku zdatnosti či věnování alespoň jednoho týdne z dovolené reprezentanta na sebevzdělávání či závodění, jinými slovy vyplnění volného času de facto kontrolovanou státotvornou aktivitou.

S očekávanými pracovními kompetencemi rovněž souvisela fyzická zdatnost mladých mužů, tedy i hokejistů. Páteří obrany lidově demokratického státu se měli logicky stát tělesně zdatní jedinci. Například Vlasta Rybínová zdůrazňovala, že není možné

22 Lední sporty 1, 1949, č. 1, s. 2.

23 Lední hockey-Bruslení 3, 1951, č. 3, s. 109.

24 Lední hockey-Bruslení 3, 1951, č. 3, s. 110.

„vynechat jediného prostředku, který nám pomůže dosáhnout vysokého cíle, vychovat co nejširší masy lidu fyzicky zdatné, připravené k budování a obraně naší vlasti.“²⁵ Samozřejmostí byl nárok na fyzickou kondici a s tím spojenou brannost i pro lední hokej.²⁶

Zajímavý tělovýchovný apel směřující vůči hráčům se týkal všestrannosti hokejista těla. Pokyn „vševyužitelnosti“ se opakoval s vysokou frekvencí a úzce souvisel s požadavkem masovosti tělovýchovy a sportu. Přes částečnou autonomii různých sportovních oblastí existovalo pomyslně jen jedno cvičení, které ostatní druhy sportů zastřešovalo a bylo jim tudíž nadřazené. Tato uniformita se projevovala například v disciplínách, které podmiňovaly získání Tyršova odznaku zdatnosti (TOZ), nebo v náviku na celostátní spartakiádu. TOZ se stal společným jmenovatelem všech ostatních sportů. Jeho prostřednictvím byla prováděna kýžená všestranná tělesná výchova.²⁷

Podstatnou rovinou je i způsob prezentace nového všestranného socialistického těla, respektive řádu. Sémantika pojmů propagace a agitace nenesla v komunistickém diskurzu tak pejorativní nádech, který jim často přičítáme dnes. Dobové prameny propagaci naopak velmi oceňují. Při přípravě na Sokolský den roku 1951 bylo s nadějí přepokládáno, že agitace zajistí pro akci dostatečně početné masy lidí.²⁸ Propagační aktivity v sobě zahrnovaly například vztyčení vlajek Československa a Sovětského svazu, ukázkou plnění TOZ, vystoupení pionýrů či Píseň práce. Agitováno ve prospěch sjednocené tělovýchovy mělo být ve všech dostupných sdělovacích prostředcích: v tisku, rozhlasu, ve filmu. Oceňovanými a doporučenými se staly slogany vyjadřující jistou submisivitu sovětské tělovýchově, hesla symbolizující kontinuitu tradičního Sokola v nových komunistických pořádcích či citáty odkazující k politickým velikanům a dobovým vzorům.²⁹

Daná hesla, citáty, vlajky či obrazy byly permanentně přítomny ve veřejném prostoru, kde plnily výchovnou a agitační funkci. Měly vychovávat, působit na sebeidentifikaci diváků s režimem a nakonec de facto i rámovat jejich volný čas — v méně zřejmou formu indoktrinace se totiž měla proměnit i dobrovolná divácká návštěva sportovního utkání. Prostředí sportovního hřiště, haly, ale i hokejového stadionu se v tomto ohledu stávalo dalším prostorem politické výchovy.

25 Vlasta RYBÍNOVÁ, *Branná výchova a sport*, Praha 1954, s. 5. Autorčina jazyková stylistika není bezpříznaková. Ne náhodou nesou názvy cvičení, jež doporučuje, vojenskou tematiku. Například se jedná o hru „náčelnickou“, „Sever proti jihu“, „Boj o dva tanky“, „pohybuj se skrytě“, „Maskuj se rychle“, „Hledání výsadkářů“. Rovněž tak aktivizační hra vybíjená má příznakové adjektivum „válečná“. Srov. tamtéž, s. 14.

26 V. RYBÍNOVÁ, *Branná výchova*, s. 7.

27 Obecně bylo nutné pro získání odznaku splnit jak povinnou, tak výběrovou část. Povinnou část tvořily úkoly související s pracovní disciplínou včetně příznačných včasných příchoďů do zaměstnání, dodržování plánu, u mládeže pak i školního hodnocení. Do části výběrové spadaly konkrétní druhy sportu. Jednotlivé disciplíny byly sestaveny způsobem, aby zjišťovaly u každého kandidáta všestrannou zdatnost tělesnou, brannou i mravní.

28 „Široce rozvinutou agitační a propagační činností se postaráme, aby se v neděli dopoledne zapojila do cvičení a sportovního soutěžení školní mládež a všichni obyvatelé.“ *Sokolský den 1951, Pokyny k uspořádání Sokolského dne 26.–27. 5. 1951*, Praha 1950, s. 14.

29 Vladimír KOSTKA — František MACH — Gustav VLK, *Lední hokej: celoroční práce oddílu*, Praha 1952, s. 11–12.

Opakujícím se motivem zdůvodňování důležitosti tělovýchovy a sportu byla nakonec nepřekvapivě i aktivní péče o zdraví populace. V tomto případě došlo i na zdánlivě nezávadnou medicínskou argumentaci, byť důsledkem bylo, že zdraví hokejisty se v podstatě proměnilo ve státní statek. Ilustrativní jsou v tomto případě nároky na životosprávu hokejistů. Správný sportovec neměl pít alkohol, neměl kouřit, případně kouření co nejvíce omezit, vždyť — jak byli hráči přesvědčováni — kouření je nejškodlivější hlavně po skončení utkání, kdy plíce pracují naplno a potřebují čistý vzduch.³⁰ Takové požadavky potvrzují tendence státní politiky těla — vstupovat do nitra hráčova těla, vznášet právo zasahovat do buněk a tkání. Jinými slovy vepsat se do nitra organismu.

MORAVSKOSLEZSKÁ HOKEJOVÁ PRAXE PADESÁTÝCH LET

Potvrzení předcházejících postřehů nabízí příklady ze samotné praxe. Plošné plány určené pro krajské sekce ledního hokeje byly z centra republikového ústředního výboru delegovány na hierarchicky níže postavené okresní hokejové oddíly. Jejich povinností bylo zadání plnit. V opačném směru byl kraj pro jednotlivé oddíly první instancí, na kterou se obracely s žádostmi o pomoc, finance či s prosbou o řešení sporů.

Krajské a okresní sekce ledního hokeje měly figurovat jako garanti politizace sportu a ledního hokeje i na místní úrovni. Instituce tohoto typu tedy rozhodně nejsou hodnotově neutrálními místy plnicími pouze příkazy „shora“, nýbrž se podílí na distribuci (politického) tělovýchovného vědění, ideové indoktrinaci či kontrole. Příkladem může být třeba zavádění trenérských rad — coby místních instancí kontroly — osvědčených sovětskou fyskulturou.

Hlavní funkcí těchto dozorčích orgánů byla koordinace výchovného působení jednotlivých trenérů a očekávání režimu. Nadřazený orgán, který trenérská rada pro jednotlivé trenéry představovala, či měla představovat, si totiž svou činností hodlal nejen pojistit jejich loajalitu, ale především cíleně korigoval jejich výchovné působení, světonázor a vštěpoval jim konkrétní zásady, na nichž byl systém postavený. Cílem bylo stvoření trenéra nového typu — odborníka v konečném důsledku i svým vlastním tělem a osobností legitimizujícího, potvrzujícího a propagujícího pounorové poměry jako takové. Potřeba existence trenérských rad byla zdůvodňována poukazem na kritizovaný původní buržoazní sportovní systém, jenž se neosvědčil. Logicky pak nová pounorová organizace tělovýchovy měla přinést slibovaný progres ve všech odvětvích včetně ledního hokeje.³¹

³⁰ Lední hokej-Bruslení 2, 1950, č. 12, s. 74.

³¹ „Komise reprezentantů, které byly v dřívější struktuře, nedokázaly zlepšit stav věcí, stejně tak nepomáhaly nám podchytit trenéry a neměly také vliv na jejich výchovu. Teprve po návratu studijní komise ze SSSR naše struktura se mění a zřizují se trenérské rady, které nepečují jen o reprezentanty, ale mají dozor i nad trenéry. Jaká důležitost se trenérským radám přičítá, je vidět z toho, že předseda této rady je I. místopředsedou sekce.“ Plán rozvoje Ostravské krajské sekce ledního hokeje na r. 1955, Zemský archiv Opava [dále jen ZA

Co však skutečně nabízí sdělení pramenů regionální proveniencí? Obecně to, že mocenské, respektive hierarchické vazby nebyly jednosměrné a hlavně vždy zdárné. Dokumenty mnohem spíše informují o nízké míře úspěšnosti aplikace teoretických pouček do hokejové praxe a o slabém plnění předepsaných úkolů.

Například hodnocení práce okresních oddílů ledního hokeje na Ostravsku pro rok 1953 nebylo vůbec uspokojivé. Důvody přitom byly příznačné, navíc potvrzující preference dobové organizace a vedení ledního hokeje. Za hlavní nešvar platila chabá propagačně výchovná práce, kterou měl trenér a cvičitel v popisu pracovní činnosti. Proto krajská sekce přistoupila k apelu: „Každý člen musí pochopit, že záleží především na něm, jak dalece se nám podaří splnit úkol růstu ledního hokeje, a tím nastoupit cestu zvýšení jeho úrovně.“³² Bylo nutno plnit úkoly s vynaložením všech vlastních sil a „mít ukázněné vystupování a jednání spolu s úsilím o výstavbu nové vesnice. To jsou zbraně, kterými je nutno proti buržoazním zbytkům bojovat.“³³ V postupu proti „všem přežitkům, které v ledním hokeji ještě jsou, se musí stát hlavní zbraní zlepšená propagačně výchovná práce.“³⁴ Ideová, propagační a kázeňská opatření měla úroveň ledního hokeje více přiblížit ideálům nárokováným státní politikou. V oddílech však rozhodně nebyla na takové úrovni, aby mohla být označena za „mocného pomocníka“ socialistické tělovýchovy.³⁵

Nevyhovující se jevila i práce s hokejovou mládeží. Její trenéři postrádali „správné“ schopnosti.³⁶ Nespokojenost i v tomto případě opět narážela na problém nedostatečně kvalifikovaných cvičitelů: „Dorostenecká družstva jsou většinou bez vedení a bez cvičitele. Dospělí závodníci se jejich výcviku nevěnují.“ Zkrátka „[v]elkým nedostatkem, který brzdí vývoj ledního hokeje je nedostatek školených cvičitelů.“³⁷ Zpráva dále hovoří o absentující autoritě trenérů i o tom, že „jednoty nevysílají svoje trenéry do škol ledního hokeje, a tím se práce při treningu skládá pouze ze samoúčelné jízdy. Vážné nedostatky se projevují ovládnutím techniky hry, střelby a taktiky, která nemá u našich oddílů dostatečné úrovně a často se hraje „hurá systém“.“³⁸

Nelibě komentovala hodnotící zpráva z roku 1953 i výchovu volných vlastností, za níž opět stáli trenéři. Její údajné podcenění vedlo k primadonství, sólistu a zne-

Opava], Krajský výbor Československého svazu tělesné výchovy [dále jen ČSTV] Ostrava, f. Československý svaz TV — krajský výbor Ostrava, kart. 509, inv. č. 1066, sign. 14/Sok/9c.

32 Opatření v rozvoji ledního hokeje, ZA Opava, KV ČSTV Ostrava, f. Československý svaz TV — krajský výbor Ostrava, kart. 509, inv. č. 1066, sign. 14/Sok/9c.

33 Tamtéž.

34 Tamtéž.

35 Opatření v rozvoji ledního hokeje, ZA Opava, KV ČSTV Ostrava, f. Československý svaz TV — krajský výbor Ostrava, kart. 509, inv. č. 1066, sign. 14/Sok/9c.

36 „Je cítit nedostatek kvalifikovaných instruktorů. Mnoho musíme dohánět. Potřebujeme v prvé řadě dostatek oddílových vedoucích mládeže, vedoucích mládeže v okresech, kteří s láskou a dobrým úmyslem budou se starati o výchovu budoucích reprezentantů.“ Zpráva za uplynulou sezónu 1951/52, ZA Opava, Sokol Ostrava, f. Sokol — krajský výbor Ostrava, kart. 87, inv. č. 192, sign. 14/Sok/9c.

37 Tamtéž.

38 Tamtéž.

možňovalo účinně pracovat ve prospěch odstranění těchto „buržoazních přežitků“. ³⁹ Kromě trenérů směřovala kritika i do širších řad hokejových funkcionářů. U vedoucích činovníků jednot se také „dosud nepodařilo odstranit nezdravý klubismus“. ⁴⁰ Navíc bylo zjištěno, že krajská sekce úkoly na dílčí oddíly efektivně a spolehlivě nepřenáší, a tím se stává, že „oddíly nejsou informovány o akcích ústřední sekce“. ⁴¹

Krajská sekce ledního hokeje v Ostravě přistoupila ke zcela konkrétním krokům usilujících o nápravu neutěšeného stavu. Striktně rozhodla o tom, že nově zavedené konání besed a dalších nástrojů „ideové práce“ se musí uskutečňovat minimálně 1x za 14 dní, neboť „besedy se stávají hlavním článkem výchovné práce závodníků a součástí povinné části PPOV [TOZ přejmenován na Připraven k práci a obraně vlasti — pozn. autorky]“. ⁴² Kraj též zadal povinnosti pravidelně pečovat o vývěsní skříňku oddílu, neboť „ta má být zrcadlem života oddílu, ukázat dobré výsledky práce a kritizovat nedostatky. Úpravu skříňky provádět nejdéle 1x za 14 dní“. ⁴³ Nápravu situace, tedy zajištění vzdělání a vychování zodpovědného ideového pracovníka, měla zajistit účast některého z hokejových zaměstnanců na Škole ledního hokeje. Jednalo se o čtyřtýdenní školení, na jehož konci mělo dojít k automatizaci a internalizaci socialistického pojetí tělovýchovy. ⁴⁴

Nárok a ideál mocenského působení se od reality evidentně lišil. Kritizovaný formalismus, samoúčelnost a očividné nerespektování příkazů přicházejících od nadřízených instancí potvrzují i na tomto hokejovém poli, že mocenské vztahy prostě nekopírují pouze oficiální politiku státu, ale jsou rozvíjeny různými aktéry na rozličných pozicích právě i státní hierarchie. Rovněž to podporuje tezi o neexistenci jediného archetypu moci manipulujícího celou společností — moc je spíše podoba strategie, jejíž vliv plyne z disponování manévrování a taktizování. Jejím nezbytným předpokladem je pluralita střetávání mocenských linií, jež se protínají, překrývají, negují i posilují. ⁴⁵

STADION JAKO LABORATOŘ?

Je možné stanout mimo síť mocenských vazeb a působení? Existují prostory *mezi* či *mimo*? Takové v podstatě jen řečnické otázky vedou k vizi sportovních utkání jakožto

³⁹ „V otázce mládeže je též velký nedostatek. U nich je nedostatečné materiální zajištění a vedení mládeže též není dobré. Podceňuje se důležitost výchovy morálně volných vlastností dorostenci a to je vede k primadonství.“ Zpráva za uplynulou sezónu 1951/52, ZA Opava, Sokol Ostrava, f. Sokol — krajský výbor Ostrava, kart. 87, inv. č. 192, sign. 14/Sok/9c.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Zpráva za uplynulou sezónu 1951/52, ZA Opava, Sokol Ostrava, f. Sokol — krajský výbor Ostrava, kart. 87, inv. č. 192, sign. 14/Sok/9c.

⁴² Rozbor ledního hokeje a návrh na opatření, ZA Opava, KV ČSTV Ostrava, f. Československý svaz TV — krajský výbor Ostrava, kart. 509, inv. č. 1066, sign. 14/Sok/9c.

⁴³ Rozbor ledního hokeje a návrh na opatření, ZA Opava, KV ČSTV Ostrava, f. Československý svaz TV — krajský výbor Ostrava, kart. 509, inv. č. 1066, sign. 14/Sok/9c.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ M. FOUCAULT, *Dějiny sexuality I*, s. 104–107.

místa a chvíle výchovy nejen hráčů, rozhodčích či realizačního týmu, ale i bavících se diváků. Procesu formování se totiž mělo účastnit i přihlížející publikum. Z hlediska samotné hry sice bylo jen okolo stojícím, třebaže často hlasitým kolektivním aktérem, nicméně bez přímého vlivu na dění na ledové ploše. Ovšem utkání viděno optikou politického účelu ledního hokeje, jak byla předestřena v úvodu, nemohlo necílit i na diváctvo. Událost utkání se stala komplexní situací.

V interních materiálech mířících k propagačně-výchovným pracovníkům byla například deklarována strategická úloha mužů za mikrofonem.⁴⁶ Hlasatel měl „přísně posuzovat jakékoli pokusy zneužít rozhlas k šíření lokálního patriotismu, k ovlivňování rozhodčích, k rozladění obecnosti proti rozhodčím, soupeři apod.“⁴⁷ Hlasatelovým úkolem bylo také seznámit diváky s úspěchem oddílu nejen na hřišti, ale i „při plnění plánu rozvoje, budování nové vesnice a seznamovat diváky s plánem příštích akcí.“ Nestačilo „jen oznámit sestavy, ale je nutno říct, co závodník dělá, zda je nositelem PPOV a jak pracuje na svém pracovišti.“⁴⁸ Jako další propagační nástroje měly sloužit vývěsky, průsvitky a plakáty pro výzdobu šaten,⁴⁹ chodeb, stěn, ochozů, kluboven apod.

Rovněž tak se v pramenech nachází konkrétní instrukce k výzdobě zimních stadionů vlajkami Československa a Sovětského svazu, stejně jako správné umístění obrazů Stalina a Gottwalda. Sportovní i divácký prostor stadionu a jeho zázemí měla pokrýt budovatelská hesla. Přítomná úderná provolání, obrazy státníků a vlajky měly působit na sebeidentifikace diváků s režimem a opravdu dohlížet tímto způsobem na jejich volný čas.

Konkrétně chtěly na stadionu diváky a hráče vychovávat i soutěže typu „o nejlepší propagaci Měsíce čs.-sovět. přátelství“ či „Pohár slušnosti“. Jejich cílem bylo aktivizovat dosud pasivnější hokejové činovníky (na jejichž liknavost padaly stížnosti) a publiku vštípit socialistické chování. Obdobně agitační a propagační funkci plnila i vyžadovaná prezence hokejistů na ideologicky podbarvených tělocvičných akcích jako *Běh vítězství* či *Sokolovský závod branné zdatnosti*, které měly ukázat vyspělost kraje, ale i tělesnou všestrannost sportovců a jejich politickou uvědomělost. Například úřední zpráva z 24. dubna 1950 vydaná krajským výborem v Ostravě upozorňovala všechny oddíly ledního hokeje, že Běhu vítězství, stejně jako Oslav svátku práce se zúčastní všichni členové hokejových oddílů povinně v dresech.⁵⁰

Adekvátní výkon jedince se vlastně nepoměřoval výsledky na ledě, nýbrž aktérovou schopností internalizace nové morálky a hodnot. Jako doklad momentálního pokusu o redefinici průběhu a smyslu hokejových utkání se jeví Soutěž propagačně-

46 Rozbor ledního hokeje a návrh na opatření, ZA Opava, KV ČSTV Ostrava, f. Československý svaz TV — krajský výbor Ostrava, kart. 509, inv. č. 1066, sign. 14/Sok/9c.

47 Bodovací řád k soutěži propagačně-výchovných pracovníků a kolektivů mistr. hokej. soutěže 1953, ZA Opava, f. Sokol Ostrava — krajský výbor Ostrava, inv. č. 199, karton 87.

48 Tamtéž.

49 Pro odlehčení jdoucím do krajních mezí: znamená to, že by se hokejisté měli na utkání připravovat tvář tvář plakátům s usměvavými traktoristkami na zdi kabiny?

50 Úřední zpráva č. 12, Ostrava 24. 4.1950, ZA Opava, Sokol Ostrava, f. Sokol — krajský výbor Ostrava, kart. 87, inv. č. 188, sign. 14/Sok/9c.

-výchovných pracovníků a kolektivů mistrovské soutěže v roce 1953. Bodovací řád k této svérázné soutěži hodnotil chování a vystupování mužstva — konkrétně jednotný nástup i odchod kolektivu. Body měli dozorčí komisaři utkáni v mistrovských zápasech strhávat za pozdní nástup, nejednotnost při pozdravu nebo odchodu, také ale i za každou trestnou minutu či za kritiku rozhodčího.⁵¹ Z maximálního počtu 60 bodů, jež mohl tým za utkáni získat, patřilo konkrétně až 10 bodů týmu, pakliže vybral správnou hudbu — národní budovatelské písně československé a sovětské. Rovných 30 bodů získal tým, jestliže řádně uplatnil propagační materiály k popularizování socialistické tělovýchovy, plnil TOZ a využíval rozhlas.⁵² Jestliže však „[n]edovede využít možnosti působit rozhlasem na výchovu lidí i na radostný průběh utkáni, cení jeho výkon dozorčí orgán přiměřeně nižším počtem bodů“.⁵³ Nadto byly dozorčí orgány povinovány žádat v průběhu i po skončení utkáni nápravu chyb a nedostatků, které dozorčí komisaři a propagačně-výchovní pracovníci na sobě nezávisle zjistili.

* * *

Nový socialistický řád měl reprezentovat svou organizací a ideovým prochnutím i lední hokej. Tato skutečnost následně potvrzuje fakt, že československý stalinismus nebyl nesen pouhými hesly. Naopak šlo o důslednější a mnohdy sofistickovanou, dnes nezřetelnou tvorbu a prosazování nových hodnot a norem. Právě to měl v důsledku činit i lední hokej. I v něm totiž šlo o potvrzování žádaných vzorců, kvalit a myšlení. Ačkoliv se deklarované funkce a role připisované lednímu hokeji a provozu s ním spojenému mohou zdát bizarní a úsměvné, ve své době byly oficiálním předsevzetím vycházejícím z představy o budování nové a lepší společnosti. Tedy vylíčený projekt transformace ledního hokeje nevypovídá ani tolik o samotné praxi tohoto sportovního odvětví, nýbrž ze specifického úhlu pohledu opravdu o preferencích a hodnotách komunistické diktatury v prvních letech jejího formování.

Nejpřednějším požadavkem spojovaným s pouňorovou sjednocenou tělovýchovou byla masová výchova produkující zdravé, fyzicky zdatné a pracovníčně efektivní jedince. Ačkoli lze uvažovat v dané době o „zlidovění“ a zmasovění ledního hokeje, což ilustruje zejména rostoucí počet registrovaných hráčů ledního hokeje v padesátých letech či výstavba zimních stadionů, přece byla nyní konkrétně severomoravská krajská sekce povětšinou nespokojená s plněním vpravdě politických plánů okresních oddílů. Mezi hlavní důvody této nelibosti patřila nedostatečná propagačně výchovná práce jednotlivých mužstev, slabá účast na sportovně-politických školeních a nízká iniciativnost ze strany hokejových činovníků.

Zřejmá nespokojenost tedy dokazuje momentální neúspěch indoktrinačních snah a etablování nové kultury tělovýchovy a sportu vymykající se dosavadní předúnorové zkušenosti aktérů. Jakoby v tomto sváru zvítězil „esenciálně nevinný“ sport nad jeho politizací „zvenčí“. S tímto zjištěním se však nechci spokojit. Domnívám se totiž, že

51 Bodovací řád k soutěži propagačně-výchovných pracovníků a kolektivů mistr. hokej. soutěže 1953, ZA Opava, f. Sokol Ostrava — krajský výbor Ostrava. inv. č. 198, karton 87.

52 Tamtéž.

53 Tamtéž.

v jistém ohledu se vlastně jednalo o úspěšný a zdařilý podnik. Jeho přínos tkvěl podle mého soudu v tom, že se hokeji v době státního socialismu podařilo rozšířit síť sportovišť, klubů a zimních stadionů.⁵⁴ Tím tedy děti, mládež a další zájemce úspěšně vtahoval do světa sportu a následně tak i do celého procesu formování, sílení, otužování či organizace volného času. A to není určitě málo. Lední hokej jednoduše nebyl nevinnou zábavou.

RÉSUMÉ:

Following 1948, the Czechoslovak socialist order was intended to be represented by, among other things, the ideological focus of ice hockey. Even ice hockey was subjected to the new, socialist models of conduct, qualities and thinking. Although the declared functions and roles attributed to this sport may seem bizarre and ridiculous today, during the period in question they were official resolutions arising from the concept of building a new and better society. Efforts aimed at transforming ice hockey into a political activity do not relate to the sport itself, but rather to the preferences and values of the communist dictatorship during its early years in power. The most prominent requirement connected with uniform socialist physical education was the mass rearing of physically able individuals and groups capable of effective work. Even though it could be considered “popularisation” of ice hockey among the masses at that time, a specifically north Moravian regional ice hockey division was mostly dissatisfied with the fulfilment of the highly political plans of individual ice hockey clubs. The reasons for this displeasure included insufficient promotional-educational work of particular teams, weak participation in sports-political trainings and lack of agility on the part of hockey officials. This dissatisfaction could possibly explain the failure of indoctrination efforts and the establishment of a new culture of physical education and sports exceeding the experience of the actors of the period prior to the rise of the communist dictatorship. In a certain respect, however, it could be seen as a successful enterprise. The network of clubs and winter stadiums was expanded. Children, youths and others were successfully drawn into the world of sport and thus into the process of physical conditioning and organisation of leisure time.

Mgr. Magdalena Vlasáková je studentkou doktorského programu historie na ÚČD FF UK. Zabývá se zejména dějinami sportu v totalitním Československu (vlasakova.magdalena@gmail.com).

54 Historická statistická ročenka ČSSR. Praha: SNTL, 1985, s. 43. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:dffb98d0-b2ec-11e2-b6da-005056827e52> [náhled 28. 12. 2017].